

TERENSKA NASTAVA NA STUDIJU ETNOLOGIJE I KULTURNE ANTROPOLOGIJE

MARIJETA RAJKOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UVOD

Cilj je ovoga rada sažeto prikazati udio terenske nastave u studiju etnologije i kulturne antropologije, odnosno opisati stručna putovanja, izmještena predavanja, terensku nastavu i/ili studentska istraživanja i njihov postupan ulazak u nastavni kurikulum. Od etnologa se, između ostaloga, očekuje poznavanje rada na terenu i prikupljanje gradiva, pa je terenska nastava tijekom studija prisutna u većini kolegija i stoga nije bila posebno isticana u nastavnom planu i programu studija etnologije i kulturne antropologije.¹ Zbog "nevidljivosti" udjela terenske nastave u vodičima kroz studij etnologije, podatke sam prikupila razgovarajući s pojedinim sadašnjim nastavnicima s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju.

Doznat ćemo neke segmente o terenskim istraživanjima u sklopu nastave od razdoblja studiranja najstarijeg nastavnika na današnjem Odsjeku²,

¹ Vidjeti primjerice: Red predavanja u zimskom i ljetnom semestru ak. god. 1960/61. *Sveučilišni vjesnik*, C-prilog, Zagreb, 1961: 99, 112-113; Red predavanja u zimskom i ljetnom semestru ak. god. 1966/67. *Sveučilišni vjesnik*, C-prilog, Zagreb, 1966: IV-4, IV-5, IV-8, IV-21, IV-22; Red predavanja u zimskom i ljetnom semestru ak. god. 1970/71. *Sveučilišni vjesnik*, C-prilog, Zagreb, 1970: IV-4, IV-6, IV-7, IV-8, IV-22; Red predavanja u zimskom i ljetnom semestru ak. god. 1975/76. *Sveučilišni vjesnik*, C-prilog, Zagreb, 1976: 55-62, 77-78; te vodiče kroz studij.

² Daljnjim bi istraživanjima svakako trebalo saznati kako se odvijala terenska nastava do šezdesetih godina 20. stoljeća, o čemu se podaci nalaze u Državnom arhivu Hrvatske.

³ Zaposlen na Odsjeku od 1970. godine.

Vitomira Belaja³, od 60-ih godina 20. stoljeća. Nastavnici, moji "kazivači", iznosili su svoja sjećanja na razdoblje vlastitog studiranja, te na razdoblje kada su u ulozi nastavnika organizirali terensku nastavu. U rad sam uključila i refleksije stečene tijekom vlastitog sudjelovanja na terenima, kako tijekom studija etnologije, tako i s terena na kojima sam sudjelovala kao jedna od organizatorica ili samostalna voditeljica⁴.

Kako ćemo u ovom tekstu saznati, terenski je oblik nastave, do 70-ih godina 20. stoljeća, teško mogao biti organiziran. Sedamdesetih je godina terenska nastava bila usmjerena ponajviše na potrebe popunjavanja upitnica Etnološkog atlasa. U kasnijim se razdobljima intenzitet odlazaka na terensku nastavu povećavao, no i dalje je ovisio o interesu nastavnika i studenata.

Restrukturiranjem nastavnog plana i programa te njegovom prilagodbom bolonjskom procesu, ovakvi oblici nastave dobivaju veći udio. Trenutno je u procesu promjena pravilnika Filozofskoga fakulteta o terenskoj nastavi prema kojem sam u glavnim smjernicama strukturirala ovaj prilog. Prema tome prijedlogu *terenska nastava u okviru dodiplomskog i diplomskog studija etnologije i kulturne antropologije uključuje više vidova:*

- a) stručna putovanja – jednodnevna i višednevna, obuhvaćaju veću grupu studenata pod vodstvom jednog ili više nastavnika,
- b) terensku nastavu:
 1. izmješteno predavanje vezano uz nastavnu jedinicu (muzeji, muzeji na otvorenom, različite ustanove, arhivi, zavodi i sl.)
 2. *terenska nastava u okviru koje se održavaju vježbe, podrazumijeva višednevni boravak na terenu, malu grupu studenata (5–7) pod vodstvom jednoga nastavnika.*⁵

⁴ Zaposlena sam na Odsjeku od 2004. godine.

⁵ Preuzeto iz: 'Prijedlog dopune i izmjene postojeće *Odluke o izvođenju terenske nastave*', Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju zajedno s Odsjekom za arheologiju i Odsjekom za povijest (Zagreb, 12. srpnja 2006. godine). Naime, duže razdoblje je u proceduri promjena Pravilnika o terenskoj nastavi na Filozofskom fakultetu, budući da mnogi odsjeci na Filozofskom fakultetu imaju terensku nastavu koja podrazumijeva isključivo stručna putovanja. No na navedena je tri odsjeka terenska nastava specifična te uključuje i terensku nastavu u kojoj su uključena i terenska istraživanja. Stoga u tekstu, kada terenska nastava uključuje terenska istraživanja, koristim sintagmu *terenska nastava i/ili terenska istraživanja*.

STRUČNA PUTOVANJA

Šezdesetih se godina 20. stoljeća studente vodilo na nekoliko stručnih putovanja. Tijekom studija krajem 50-ih i ranih 60-ih godina terensko istraživanje kao nastava nije postojalo, prisjeća se Vitomir Belaj. Prof. Milovan Gavazzi⁶ je studente vodio nekoliko puta na jednodnevne ekskurzije, a bile su usmjerene na ispitivanje kazivača prema dobivenim upitnicama. Kasnih 60-ih godina stručna putovanja postala su sve češća i počela su se dopunjavati kraćim terenskim istraživanjima u okolici Zagreba. Prof. Branimir Bratanić pak svoje generacije studenata nije vodio na teren, jer je smatrao da su studenti tek nakon diplome spremni za ozbiljnija istraživanjima. Ipak, priključivši se ekspediciji ljubljanskog Odjelka za etnologiju, T. Vinščak⁷ je 1983. godine, radeći kao stručni suradnik u Centru za etnološku kartografiju, poveo nekolicinu zagrebačkih studenata⁸ u Rusiju i na Kavkaz. Zato što su studenti izostali s nastave, prof. Bratanić je, prema sjećanju tadašnje studentice Tihane Petrović Leš⁹, negodovao, čak i bio ljutit i povrijeđen: *Smatrao je da su jako mladi za istraživanja i terene.*

Od 80-ih godina 20. stoljeća na prvoj godini studija etnologije Branko Đaković¹⁰ i/ili Tomo Vinščak sve studente vode na jednodnevne ekskurzije, najčešće u "etno-sela" Kumrovec i Ozalj, okolicu Zagreba, Lonjsko polje, Jaskansko prigorje i dr. K tome, ovi su nastavnici, ponekad uz pomoć asistentica, Marijane Belaj¹¹, Nevene Škrbić Alempijević¹², Sanje Potkonjak¹³

⁶ Milovanu Gavazziju, osnivaču tadašnje Katedre 1927. godine, pridružio se 1936. godine Branimir Bratanić (Belaj 1988:150). Do 60-ih godina 20. stoljeća sve stručne predmete na studiju etnologije predavali su njih dvojica uz suradnju asistentica Đurđice Palošije i Marije Išgum i (*Sveučilišni vjesnik* 1961:99). Đurđica Palošija bila je zaposlena na Odsjeku od 1957. do 1988., a Marija Išgum od 1959. do 1988. godine (Belaj 1998:239).

⁷ Zaposlen na Odsjeku od 1981. godine (ibid.).

⁸ Studenti etnologije: Jugoslav Adamović, Karolina Völgy, Gabi Perčić te Maja Vlainić (studentica povijesti umjetnosti i arheologije).

⁹ Zaposlena na Odsjeku od 1989. godine (Belaj 1998:239).

¹⁰ Zaposlen na Odsjeku od 1987. godine (ibid.).

¹¹ Zaposlena na Odsjeku od 2000. godine.

¹² Zaposlena na Odsjeku od 2001. godine.

¹³ Zaposlena na Odsjeku od 2003. godine.

i Tanje Bukovčan¹⁴, u sklopu nekoliko svojih kolegija vodili manje grupe studenata po tjedan dana na oblik izmještenog predavanja, najčešće u Istru. Nastava je organizirana tako da studenti uvježbavaju terenska istraživanja upoznavajući se s problematikom tradicijske kulture. Najčešće je vođeno desetak studenata jednom do dva puta godišnje po sedam dana, a smještaj je organiziran u dormitoriju zagrebačkog sveučilišta u Motovunu.¹⁵

U posljednjih dvadesetak godina nastavnici pojedinačno (ili nekoliko njih zajedno) organiziraju jednodnevna stručna putovanja u okviru svojega kolegija s ciljem održavanja nastave posvećene određenim tematskim cjelinama te vezanim uz muzejske stalne postavbe ili privremene izložbe. Tim prigodama studente se često vodilo na tematske izložbe vezane uz nastavne jedinice u muzeje po Hrvatskoj, Sloveniji i Austriji.

TERENSKA ISTRAŽIVANJA

Unatoč tome što organizirana studentska terenska istraživanja dugi niz godina gotovo nisu postojala, krajem 50-ih godina 20. st. su poneki studenti viših godina bili uključeni u terenska istraživanja u sklopu priprema za rad na Etnološkom atlasu.¹⁶ Na teren su išli samostalno, a dobivene podatke prikupljene uz pomoć *pokusnih* upitnica, donosili su Brataniću koji je koordinirao njihov rad. Među njima je bio V. Belaj, tadašnji student treće godine, koji je o terenskim istraživanjima, ali i zgodama odnosno nezgodama kazao: *Andrija Stojanović¹⁷, Žarko Levak i ja krenuli smo na ekspediciju koja je trajala dvadeset dana. Krenuli smo iz Novigrada dalmatinskog preko Bukovice do Knina i završili kod Metkovića [...] provjeravali smo kako će funkcionirati posao s Atlasom... taj oblik upitnica...koliko trebamo vremena da prikupimo podatke. Veliki je problem bila prehrana, budući da tada tamo nije bilo restorana, a ni dovoljan broj trgovina te su ispitivači ovisili o*

¹⁴ Zaposlena na Odsjeku od 2003. godine.

¹⁵ Tim prigodama istraživane su teme: maslinarstvo, vinogradarstvo, stočarstvo, kultura življenja, godišnji i životni običaji, pučka pobožnost, vjerovanja u nadprirodna bića.

¹⁶ O Etnološkom atlasu vidi detaljnije u radu Branka Đakovića u ovome izdanju.

¹⁷ Andrija Stojanović bio je zaposlen na Odsjeku od 1961. godine kao stručni suradnik, te od 1968. do 1980. kao viši stručni suradnik (Belaj 1998:239).

gostoljubivosti domaćina. Naime, *počeo je božićni post. Dvadesetak dana kasnije... kada smo došli u Knin navečer, trčećim korakom smo uletjeli u tamošnju stanicu i restauraciju i smazali svaki po tri porcije gulaša, jer smo trebali nešto toplo i tekuće, jer tu i tamo smo dobili komad kruha i smokava i to je bilo sve.* Također, nije postojao odgovarajući smještaj te su spavali *po štalama, u gostinjskim sobama, a u Kninu i Imotskom u svratištu.*

Nemogućnost organiziranja adekvatnog prijevoza, smještaja i prehrane bila je velika prepreka odlasku studenata na terensku nastavu/istraživanje. Jedna je od bitnih prepreka bila, kako navodi V. Belaj prema svom nastavničkom iskustvu u početnim godinama, obveza najave putovanja vlastima tadašnjega političkog sustava. Naime, na za to predviđen obrazac, moralo se upisati imena putnika i brojeve njihovih osobnih iskaznica te obrasce ovjeriti na Fakultetu. Međutim, kako V. Belaj navodi, dogodilo bi se da dio prijavljenih studenata ne bi došao a došli bi oni koji nisu upisani u obrazac. Stoga, terenska istraživanja u udaljenijim mjestima nisu funkcionirala, pa je profesor vodio manje skupine studenata u mjesta do kuda je sezao zagrebački javni gradski prijevoz.

Kao dodatne razloge rijetkih odlazaka na teren, Tihana Petrović Leš navela je nedostatak novčanih sredstava, ali i sumnjičavost pojedinaca iz lokalnih zajednica prema istraživačima, što je dovodilo i do prijava policiji.¹⁸

Kasnih sedamdesetih godina 20. stoljeća poboljšali su se uvjeti za izvođenje terenske nastave što potvrđuju studentska iskustva Tome Vinščaka. Tih je godina Aleksandra Muraj¹⁹ organizirala u suradnji sa Željkom Barbalićem, etnologom kustosom iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja iz Rijeke terensku nastavu u Dobrinju na otoku Krku.²⁰ [...] 1976. smo²¹ deset dana bili u selu Dobrinju. [...] Morali smo se prvo pripremiti za teren. Napravili smo upitnike i odabrali teme: gospodarstvo,

¹⁸ O etnologima u ulozi "špijuna" detaljnije vidi u odlomku: Samostalna studentska terenska istraživanja.

¹⁹ Aleksandra Muraj bila je zaposlena na Odsjeku od 1965. do 1979. godine (Belaj 1998:239).

²⁰ Građivo s istraživanja pohranjena je u arhivu Odsjeka.

²¹ Jelica Roćenović, Jasenka Lulić, Ištvan Karagić iz Mađarske, Edo Andrić, Tihomir Milovac

nošnje, kultura stanovanja [...] Svatko je morao na kraju terena predati izvještaj u obliku sinteze gradiva kompariran s korištenom literaturom tako da je to bio jedan mali pravi studentski rad... stvarno nas je tada Aleksandra Muraj puno naučila. To mi je jako pomoglo u daljnjim istraživanjima.

Dugi niz godina postojale su pojedinačne suradnje nastavnika i muzejskih institucija te su studenti u manjim skupinama odlazili na teren, primjerice u suradnji s već spomenutim kustosom Željkom Barbalićem i Općinom Dobrinj, koja se održala sve do odlaska profesora Barbalića u mirovinu devedesetih godina. Terene su tijekom te suradnje organizirale tadašnje nastavnice i asistentice s Odsjeka (sedamdesetih godina vodila ih je J. Andrić²², zatim A. Muraj te Milana Černelić²³ i devedesetih godina T. Petrović Leš). Studenti su se samostalno prijavljivali za teren, koji se odvijao tijekom ljetnih mjeseci, a istraživali su različite teme iz korpusa tradicijskih običaja, odijevanja te gospodarstva.²⁴

Kasnih osamdesetih godina i početkom devedesetih se broj odlazaka studenata na terensku nastavu uvećava. U tom su razdoblju pojedini nastavnici pokušali organizirati jednodnevna terenska istraživanja za sve studente jedne akademske godine, što se pokazalo nekvalitetnim. *Išli smo svi zajedno u neki lokalitet i tu je svako radio dio teme. Krašić, Gornji Desinec, Marija Gorica... [...] To je bilo teško organizirati... 30 do 40 studenata u jednom mjestu u jednom danu*, kazala je Milana Černelić.

Nakon nekoliko godina počela su se dobivati novčana sredstva za terensku nastavu pa je M. Černelić u okviru svojeg kolegija *Svadbeni običaji slavenskih naroda* od ak. god. 1997./98. organizirala za nekoliko studenata terensku nastavu u Lici, Pazarištu i Gackoj dolini. Ondje je vodila dvije generacija studenata. Tri godine kasnije je iz toga izrastao i izborni kolegij *Seminar iz opće etnologije*. Ova studentska terenska nastava rezultirala je objavom studentskog rada u časopisu *Grad Otočac* 5 (1999)²⁵, te izlaganjima

²² Jasna Andrić bila je zaposlena na Odsjeku od 1971. do 1994. godine (ibid.).

²³ Zaposlena na Odsjeku od 1980. godine (Belaj 1998:239).

²⁴ Gradivo s istraživanja pohranjena je u Arhivu Odsjeka u okviru projekta *Združivanja i njihovi etnološki pokazatelji*.

²⁵ Friščić, Marija et al. (1999): Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka u Gackoj dolini, *Grad Otočac* 5:169-251, Otočac.

studentata na godišnjem skupu Hrvatskog etnološkog društva. Kasnije su radovi o pojedinim temama problemski sintetizirani za područje Like i objavljeni u časopisu *Etnološka tribina* 22 (1999).²⁶ O terenskoj nastavi u organizaciji M. Černelić govori N. Škrbić Alempijević: *Na trećoj godini smo krenuli na naše prvo sustavno istraživanje na teren. [...] To je prvi put bilo da smo radili u timu. [...] Koristili smo našu građu iz Gacke i prethodnu iz Pazarišta, svu moguću literaturu.* U sklopu navedenog kolegija studenti su svake godine odlazili na novi lokalitet. Primjerice, ak. god. 2001./2002. istraživalo se u Hrvatskom zagorju, potom u Senjskom bilu (2002./2003.), Krivom Putu (2003./2004.), Krasnu (2004./2005.) te Ravnim Kotarima (2005./2006.). Odlaskom u Senjsko Bilo terenska se nastava počela vezati uz znanstveni projekt *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*, voditeljice M. Černelić.²⁷

Kroz duže razdoblje priprema, studenti mogu steći širu sliku područja koje će istraživati i samostalno se motivirati za neku temu što također doprinosi kvaliteti saznanja o njoj. Tako je, primjerice, nastavnica Jelka Vince-Pallua²⁸ unutar kolegija *Kulture Sredozemlja* jednu akademsku godinu predavala o otoku Hvaru te je iduće godine (2004.), unutar seminara *Odabrane teme iz hrvatske etnologije*, tamo organizirala terensku nastavu.

Terenska istraživanja u manjim grupama posljednjih su petnaestak godina omogućena studentima unutar mnogih kolegija na studiju etnologije, a ponekad se istodobno udružuju studenti s nekoliko godina. Takva su istraživanja provođena u Istri, Mljetu, Cresu, Rabu, Hrvatskom zagorju.

Uz klasičan način prikupljanja i dokumentiranja gradiva, tijekom terenske nastave se nerijetko koristi i video kamera. Rezultate ovakve terenske nastave²⁹ koriste i ostale generacije studenata, jer su pojedini postupci, katkad teško shvatljivi iz literature, iscrpno prikazani, te su usmjereni na potrebe studenata etnologije.

²⁶ To su radovi Marije Friščić, Snježane Klopotan, Ines Lasić, Magdalene Mijaković i Nevene Škrbić.

²⁷ Detaljnije vidjeti u odlomku *Sudjelovanje studenata u znanstvenim projektima*, a o samome projektu u zasebnom članku Milane Černelić u ovome izdanju.

²⁸ Bila je zaposlena na Odsjeku od 1986. do 2006. godine.

²⁹ To su, primjerice, snimljeni dokumentarni filmovi u Voloderu o tradicijskom rukotvorstvu; u Gackoj dolini, Pazarištu, na otoku Mljetu (o ribolovu s vršama, rekonstrukciji tradicijske ženske nošnje).

SAMOSTALNA STUDENSKA TERENSKA ISTRAŽIVANJA

Samostalni odlazak studenata na teren u okviru obvezne nastave je najrašireniji oblik terenske nastave/istraživanja. Prisjećajući se svojih prvih nastavničkih godina na Odsjeku V. Belaj kaže: *Prvih nekoliko godina imao sam proseminar o običajima i studentima sam davao upitnice i zadatak da idu na teren. [...] Išli su u okolicu Zagreba [...] i predavali mi bilješke s terena, olovkom u teku pisane.* Ovakve vidove nastave prakticirale su i nastavnice Jasna Andrić i Marija Išgum. Zainteresirani studenti su sami birali lokalitete, najčešće odakle su bili podrijetlom ili koji su im dostupniji, budući da su sredstva bila jedva dostatna za pokrivanje troškova autobusnih karata. Teme su, također, birali sami prema osobnim afinitetima ili su ovisile o projektnim temama.

K tome, gotovo se u svakoj generaciji studenata nađe barem jedan organizator terena. Prisjećajući se svoje studentske generacije, T. Petrović Leš kazuje: *Terensko istraživanje u Bapskoj je organizirao Josip Forjan koji je već dosta bio povezan kao voditelj folklornih grupa na smotrama folkloru... tako da je on iskoristio poziv seljana iz Bapske i organizirao grupu studenata koja je htjela ići. Išli smo na nekoliko dana.*

Studenti četvrte godine studija etnologije na terenskom istraživanju u Bapskoj, s mještanima Bapske. Fotografirao Miroslav Dvorščak u siječnju 1984. godine.

Prilikom svakog odlaska na teren postoji mogućnost nepredviđenih neželjenih događaja. Grupa nepoznatih ljudi u maloj sredini pobuđuje pozornost, a posebice je to došlo do izražaja u režimu bivše Jugoslavije. Tijekom netom spomenutog studentskog istraživanja u Bapskoj, 1984. godine, i studenti i domaćini imali su neprilika s tadašnjom *milicijom* i bili pozvani na informativne razgovore. T. Petrović Leš o tome govori: *Naše se domaćine pomno motrilo jer su sedamdesetih godina bili pozvani u Ameriku od svojih suseljana u dijaspori, a naravno, pjevalo se tada nepodobne pjesme i nosilo hrvatske trobojnice kao tkanice u pojasu. Jasna Andrić, kojoj smo ispričali događaj, bila je zabrinuta, tim više što smo na terenu bili bez znanja Odsjeka i Fakulteta.*

Pojedini su se studenti osamdesetih godina uključivali u razne studentske organizacije. Primjerice, na razini tadašnje države (SFRJ) pri Sveučilištu je postojala organizacija *Mladi istraživači* u okviru koje se odlazilo na *istraživačke akcije*. Među njima je bila i M. Černelić, kako je navela, upravo zbog nedovoljne mogućnosti odlaska na teren u okviru studija: *Tri puta sam išla, od toga dva puta s kolegicama Jadrankom Grbić i Dragicom Jordanić. Istraživale smo Vlahe u sjeveroistočnoj Srbiji, u Šumadiji i okolici Vranja.* Nakon terena, istraživačima je bilo omogućeno objavljivanje radova. Uskoro su osnovani i *Mladi istraživači* pri zagrebačkom sveučilištu gdje su se okupili i drugi studenti etnologije te su u više navrata odlazili na samostalna istraživanja u Gornju Bistru. U okviru iste organizacije, J. Grbić i M. Černelić vodile su istraživanja u okolici Vukovara i Iloka. *Mladim istraživačima* pridružile su se Maja Povrzanović, Lidija Nikočević i Jasna Čapo Žmegač koje su samostalno istraživale na Silbi te dio gradiva objavile u časopisu *Etnološka tribina*³⁰. Tijekom istraživanja sakupljena je opsežna građa koja je pohranjena u HAZU. Ove izvannastavne aktivnosti ovisile su o afinitetima studenata prema terenskom radu. M. Černelić se zalaže za uvođenje terenske nastave koja je namijenjena studentima koji žele više raditi na terenu, budući da je njoj i, kao što se vidi iz navedenog, mnogim danas uvažanim etnolozima takav rad tijekom studiranja nedostajao.

³⁰ Nikočević, Lidija i Maja Povrzanović (1980): Djelovanje etnološke grupe organizacije mladih istraživača. *Etnološka tribina* 3:157-159, te radovi Lidije Nikočević, Jasne Čapo, Maje Povrzanović i Mladena Tomljenovića u *Etnološkoj tribini* 4-5 (1983).

Danas su u okviru nekoliko kolegija samostalna terenska istraživanja seminarska obveza pa studenti, uz temu, sami biraju mjesto istraživanja prema svojim motivima i mogućnostima. U okviru takvih zadataka potiče se uvijek bavljenje različitim pristupa i tehnika istraživanja.

Također, unazad desetak godina studenti samostalno odlaze na istraživanja, primjerice, u okviru Kluba studenata etnologije i kulturne antropologije «Domaći» ili pak u okviru vlastitih projekata.

STUDENSKA TERENSKA ISTRAŽIVANJA U SKLOPU MEĐUNARODNE SURADNJE

U sklopu pojedinih suradnji koje godinama traju između Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju i pojedinih inozemnih sveučilišta organiziraju se raznovrsna gostovanja manjih grupa naših studenata u pratnji nastavnika. Odlasci u inozemstvo prigoda su za upoznavanje načina rada drugih etnologa i studija etnologije i kulturne antropologije.

Jedna od takvih suradnji je međunarodni studentski seminar koji organiziraju Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju i Odsjek za etnologiju Sveučilišta u Szegedu (Mađarska). Prve dvije godine studente je vodila M. Černelić. U okviru seminara provode se terenska istraživanja, a rezultati se prezentiraju na radionicama tog seminara. Neki od sudionika iskoriste prigodu za objavu svog rada u prigodnom zborniku.³¹ Unatoč jezičnoj barijeri, ovakva su međunarodna istraživanja tematski i metodološki vrlo značajna, kako za studente tako i za nastavnike. Suradnja sa Szegedom se nastavila, iduće su godine studente vodili tadašnji asistenti Marijana Belaj i Tomislav Pletenac, a nakon njih asistentice Tanja Bukovčan i Sanja Potkonjak.

Jedna od dugogodišnjih suradnji je ona s Jagelonskim sveučilištem u Krakovu (Poljska)³², kamo su nekoliko puta odlazili studenti etnologije s nastavnicom Mandom Svirac.³³

³¹ Škrbić, Nevena (1999): Személyközi kapcsolatok és csoportképződés a vásárban/ Interpersonal Relations and Group Formation in the Market. U (Bertalan Pusztai, ur.) *Szent és profánközött: A Szeged-alsóvárosi búcsú/ Between the Sacred and the Profane: The Pilgrimage Feast of Szeged-Alsóváros*, Department of Ethnology, József Attila University, Szeged, 31-36/ 113-118.

³² Detaljnije o tome vidjeti u radu Mande Svirac u ovome izdanju.

³³ Zaposlena na Odsjeku od 1976. godine (Belaj 1998:239).

Prije tri godine studenti etnologije mogli su sudjelovati u terenskom istraživanju na području Hrvatske, u sklopu međunarodne suradnje s Norveškom³⁴, na projektu "Political Places in Change" koji su vodile Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Sveučilište u Bergenu, Norveška) i Nevena Škrbić Alempijević.

SUDJELOVANJE STUDENATA U ZNANSTVENIM PROJEKTIMA

Ukoliko to narav projekta omogućuje, studente se uključuje u terenski istraživački rad u okviru projekta, dakako, ako su bili zainteresirani.

Najduže takvo projektno istraživanje odnosilo se na zadruge, a sveukupno je trajalo od početka 60-ih do 1991. godine. Istraživanja je vodilo nekoliko nastavnika s Odsjeka: u početku M. Gavazzi, zatim J. Andrić, pa M. Išgum i na kraju V. Belaj. Rezultati projekta su objavljeni u dva izdanja.³⁵ Na tom su projektu sudjelovali mnogi studenti, a u okviru njega neki su iskoristili prigodu da objave svoje prve radove.

Studenti su sudjelovali i u istraživanjima u okviru znanstvenog projekta *Uništena tradicijska kultura zapadne Slavonije* (1996.-2001.), voditelja V. Belaja. Gradivo koje su prikupili objavljeno je u časopisu *Studia ethnologica Croatica* 12/13.³⁶

Od ak. god. 2002/2003. do 2005./2006., u okviru projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* voditeljice M. Černelić, terenski se rad omogućavao diplomiranim etnolozima i/ili studentima posljediplomskog studija. Svi su njihovi radovi objavljeni.³⁷

³⁴ Detaljnije o tome vidjeti u radu Nevene Škrbić Alempijević u ovome izdanju.

³⁵ Nimac, Franjo et al.(1960): *Seljačke obiteljske zadruge I. Izvorna građa za 19. i 20. stoljeće*. Publikacije Etnološkog zavoda Filozofsko fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, knj. 3, Zagreb; Barbarić, Anamarija et al. (1992): *Seljačke obiteljske zadruge II. Izvorna građa za 19. i 20. stoljeće*. Publikacije Etnološkog zavoda Filozofsko fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, knj. 5, Zagreb.

³⁶ Belaj, Vitomir (ur.) (2003): Gornji Bogičevci – skice za monografiju poharanoga naselja. *Studia ethnologica Croatica* 12/13 (2000./2001.):249-280, Zagreb.

³⁷ Kao što je već navedeno, o samome projektu vidjeti u zasebnom članku M. Černelić u ovome izdanju, gdje se navodi i popis projektnih radova.

STEREOTIPI O ETNOLOŠKOM TERENU

U hrvatskoj je etnologiji uopće do sedamdesetih godina selo bilo vodeće mjesto kamo su odlazili etnolozi.

Na terenu često susrećemo kazivače koji "znaju" što etnologue zanima. Takvoj jednoj zgodi prisustvovala sam tijekom istraživanja u Krasnu. Ušli smo u dvorište i pitali gospođu bi li imala vremena s nama razgovarati. Na objašnjenje tko smo, kazivačica je oduševljeno otrčala u kuću i vratila se s preslicom na kojoj je bila namotana vuna, sjela pred kuću te počela presti i pjevati. Ona, naime, pjeva u lokalnom KUD-u i "zna" što etnologue zanima. Zanimljiva iskustva pri objašnjenju tko je i kojim povodom je došla u okolicu Našica imala je i T. Petrović Leš: *Ako sam imala torbu mislili su da sam patronažna sestra pa su me zaustavljali kada sam išla po selu, po sokaku. Sjećam se da je jedna moja kazivačica rekla: Joj nemoj nosit taj blok veliki, te papire, misli 'će da ideš popisivat nekakav porez. Sakrij, pa ćemo prvo vidjet što i kako, pa ćemo onda pitat jel' možeš ti to malo zapisat. Prvo se upoznat.* Tako su i kazivačice bile dragocjeni savjetnici kako se ponašati na terenu.

Sredinom 70-ih Dunja Rihtman Augustin pišući o terenu postavlja pitanje *ostaje li selo jedinim terenom etnološkog istraživanja ili taj teren postaje i grad* (Rihtman Augustin 1976:19). Ipak, Odsjek kao da se oglušio na to pitanje. Posljedično, još su dugi niz godina i među studentima postojali stereotipi kako prema temama etnoloških istraživanja, tako i prema terenima.

Veliko je uzbuđenje među studentima izazvalo istraživanje u zagrebačkom disco klubu Aquarius, u sklopu kolegija Tomislava Pletenca³⁸ *Metode i tehnike istraživanja kulture* akademske godine 2000./01. Do tada, studenti su bili navikli dobiti upitnicu, primjerice o božićnim običajima i napisati sintezu gradiva po već provjerenoj recepturi. No, prema njihovu kazivanju, sada se javio problem kako prići nekom. Primjerice, istraživačice bi prišle nekom dečku i kazale mu da žele s njim razgovarati jer istražuju za seminar, no to je izazvalo podsmijeh i reakcije poput: *Dobar ulet!* "Kazivači" nisu ozbiljno shvatili istraživače. Nadalje, studenti su sami sastavljali/improvizirali pitanja a odgovore su pamtili budući da se od muzike i buke nije ništa čulo. Dio je studenata bio oduševljen, no dijelu je to bio šok.

³⁸ Zaposlen na Odsjeku od 1995. godine (Belaj 1998:239).

Studenti se unazad pet-šest godina slobodnije upuštaju u istraživanje «novih» etnoloških tema iz područja popularnih kultura, kulturnog i ruralnog turizma, virtualnih zajednica, religijskih zajednica, medicinskog pluralizma, ideologija i odnosa moći u edukacijskom procesu i drugih problema suvremene kulture.³⁹

RAZMIŠLJANJA NA KRAJU

Terenska nastava je specifičan oblik nastave koji se ne odražava u tjednom rasporedu dvorana na fakultetu. Na studiju etnologije cilj je osposobiti samostalnog stručnjaka, koji sâm pronalazi temu istraživanja, nakon studija sâm prati razvoj teorije, osposobljen je za samostalno organiziranje i provođenje etnološkog istraživanja te svoj rad zna prezentirati stručnoj i široj javnosti.

Studenti etnologije i kulturne antropologije na terenskoj nastavi stječu neophodna iskustva i znanja kako bi postali stručnjaci na svom području. Na osnovi terenskih istraživanja studenti izrađuju seminare i izlažu ih u okviru kolegija. Studente se potiče i na objavljivanje svojih rezultata istraživanja u časopisima te na izlaganja na stručnim i znanstvenim skupovima, domaćim i međunarodnim (primjerice, *Shamanism: A Theoretical Construction or a Living Tradition?*, Motovun, 24.-26. lipnja 2004. godine; *Kalničko prigorje – povijesna, kulturna i prirodna baština*, Kalnik, 7. 5. 2005. godine i dr.)

Terenska nastava/istraživanja provode se na tri odsjeka u sklopu Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju, Odsjeku za arheologiju i unazad nekoliko godina na Odsjeku za povijest. Prema bolonjskoj reformi studija, terenska nastava ima značajnu ulogu na ova tri odsjeka te je ona vidljiva u novom nastavnom planu i programu. Na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju većina nastavnika nudi mogućnost odlazaka na terensku nastavu. Studenti slušaju kolegij *Metode etnologije i kulturne antropologije* na kojem se razrađuju tehnike terenskog istraživanja i metode interpretacije gradiva, a koje tijekom semestra praktično uvježbavaju. U okviru pojedinih kolegija terensko je istraživanje seminarska obveza (primjerice, kolegiji *Religijska etnologija* i *Etnografije popularnih*

³⁹ Podaci iz Arhiva diplomskih radova na Odsjeku od inv. broja 172. do 266.

kultura). Na diplomskom studiju studentima se nudi i izborni kolegij *Prakse terenskog istraživanja*. Također, novi doktorski studij na Odsjeku vezuje se uz znanstvene projekte, koji se temelje ponajprije na terenskim istraživanjima u koja treba uključivati studente već od diplomske razine studija.

Odlazak na teren ima nekoliko važnih uloga. Naime, tijekom studija etnologije i kulturne antropologije buduće se etnologe nastoji osposobiti za samostalna istraživanja, ali i za timski rad. Nadalje, tijekom terenske nastave sakuplja se etnološka građa koja se pohranjuje u Arhivu Odsjeka za etnologiju, a koja je dostupna svim ostalim studentima i zainteresiranim znanstvenicima. Studentu se tijekom studija mora omogućiti minimalno iskustvo raznih koncepcija terena. Uključivanje studenata u terenski rad je dio učenja svladavanja specifičnosti struke.

LITERATURA:

- BELAJ, Vitomir (1988). Šezdeset godina neprekinute nastave etnologije na Zagrebačkom sveučilištu. *Etnološka tribina* 11:149-151, Zagreb.
- BELAJ, Vitomir (1998). Odsjek za etnologiju. U (Stjepan Damjanović, ur.): *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*. Zagreb, 235-240.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja (1976): Pretpostavke suvremenog etnološkog istraživanja. *Narodna umjetnost* 13:1-24, Zagreb.

IZVORI:

- Arhiv Diplomskih radova, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Arhiv Dokumentarnih filmova, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Prijedloga dopune i izmjene postojeće *Odluke o izvođenju terenske nastave* Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Odsjeka za arheologiju i Odsjeka za povijest. Zagreb, 12. srpnja 2006. godine.